

Al marge de tota ponderació a fer partint del seu currículum professional, Miralles, encara, es dreça —posats ja a apuntar-ne un tret més aviat propi de l'etopeia— com un personatge pletòric de cultura i de civilització. Entenent per tal —segons reclamava Oscar Wilde en una entrevista del 1895, i segons postulava Eugeni d'Ors en la glosa «A la manera àtica», 11.XI.1908, de títol més que escaient— qui és capaç de conversar seriosament de les coses més trivials i de fer-ho amb lleugeresa de les més transcendents. Aquell qui sap, doncs, d'atorgar magnànim el gruix degut a allò aparentment ínfim i de relativitzar amb ànim litòtic allò suposadament excels.

En aquest reeixit quiasme és que es prodigava sovint Carles Miralles en les inoblidables sessions de treball de l'Aula Carles Riba. La seva obra escrita sens dubte perdurarà. Però, com ens farem venir el plaer de tantes estones de tertúlia intel·ligent com ens han passat avall amb la seva desaparició?

Josep MURGADES
Universitat de Barcelona

JOSHUA A. FISHMAN
(1926-2015)

Un nom crucial per a la sociolingüística

El dia 1 de març del 2015 traspassava, a casa seva del Bronx (Nova York), l'home que segurament ha fet més mèrits per a ser qualificat de pare de la sociologia de la llengua: Joshua A. Fishman. Amb ell se n'anava un dels més grans d'una generació, la nascuda als anys 20 del segle passat, que va elevar a la categoria de camp de recerca acadèmica l'estudi de la vida social de les llengües.

En honor a la veritat, caldria matisar que, en el moment que aquesta generació va entrar en el món acadèmic, l'establiment de la sociolingüística en sentit ampli ja estava en camí, amb noms com el de Heinz Kloss (1904-1987), a Alemanya, o Einar Haugen (1906-1994) als Estats Units. Tanmateix, quan es revisen les cronologies, s'imposa reconèixer que, malgrat aquests iniciadors, és la generació de Fishman, la dels anys 20 del segle passat, la que donarà forma als estudis sociolingüístics contemporanis, fins al punt que, encara avui, bona part de les disciplines que solen aixopugar-se sota aquest gran paraigua interdisciplinari van ser escrits per integrants d'aquella generació. Són noms com el d'Uriel Weinreich (1926-1967), el company d'estudis de Fishman que tot i morir relativament jove va tenir temps d'establir els fonaments per a l'estudi del contacte de llengües. O com el de Charles Albert Ferguson (1921-1998), que a mitjan segle llançà al món el concepte de diglòssia. És també la generació de Basil Bernstein (1924-2000), que propulsà l'anàlisi de les relacions entre classe social, escolarització i diferenciació sociolectal. La de John Joseph Gumperz (1922-2013) i la de Dell Hymes (1927-2009), que van establir el programa de recerca de l'etnografia de la comunicació i la sociolingüística interaccional. És la generació de William Francis Mackey (1918-2015) i Kenneth Douglas McRae (1924-2015), referents essencials de la politologia de la llengua. I, evidentment, és la generació de William Labov (1927), cappare de la sociolingüística variacionista. És enmig d'aquesta generació de gegants intel·lectuals dels quals continuem aprenent —i als quals podríem afegir d'altres figures intel·lectuals de la lingüística, començant per la de Noam Chomsky (1928)— que Joshua A. Fishman s'erigeix com un dels punts de referència per a l'estudi de les interrelacions entre les llengües i les societats. I ho fa de manera destacada: «Joshua A. Fishman ha estat per a la sociolingüística el que Freud va ser per a la psicoanàlisi i Skinner per al conductisme.» (Baker i Prys Jones, 1998: 189)

Una família llenguaferida

Joshua A. Fishman va venir al món el 18 de juliol de 1926 a Filadèlfia, Estats Units, en una família asquenazita provinent de l'Imperi Rus, i pot dir-se amb justícia que la seva trajectòria vital va quedar profundament marcada pel seu origen. El seu pare era un dentista originari de Bessaràbia que havia format part de la Unió General de Treballadors Jueus de Lituània, Polònia i Rússia —el *Bund*, en jiddisch—, que va emigrar als Estats Units l'any 1910 i que va continuar essent un fervent socialista al Nou Continent. La seva mare, també jueva, procedia d'Ucraïna, i, com el seu marit, era una activista lingüística. La parella organitzava conferències en jiddisch, trobades literàries i altres activitats, i estaven en contacte amb altres activistes lingüístics, amb mestres i amb escriptors de tot el país. A Filadèlfia, els Fishman van instal·lar-se en un barri de classe mitjana habitat principalment per altres famílies jueves, de les quals però es distingien per un comportament singular: a diferència de la majoria dels seus veïns, que adoptaven l'anglès a l'hora de pujar els fills, els pares de Joshua no sols van parlar el jiddisch als fills, sinó que els el van ensenyar a llegir i escriure de ben petits, i els van inculcar l'amor per l'idioma i el sentit de la responsabilitat, fins al punt que, segons Fishman fill mateix, el pare sovint els demanava: «I avui, què heu fet pel jiddisch?». El sistema devia ser prou efectiu, perquè tant ell com la seva germana Rukhl van quedar profundament vinculats a l'idioma. Rukhl Fishman va esdevenir posteriorment una reconeguda poetessa en jiddisch. Per la seva banda, Shickl —que aquest era el malnom de Joshua— va escriure el seu primer poema en la llengua familiar als 8 anys, i als 14 va esdevenir l'editor fundador de la revista juvenil *Ilpik*, més tard coneguda com a *Yungtruf*. Com ell mateix diria posteriorment «Many of the topics to which I have devoted several years of professional sociolinguistic attention, e.g. language maintenance and language shift, language and nationalism, bilingual education, the spread of English, language and ethnicity, language planning and reversing language shift, can be traced back to concrete concerns, topics, involvements and even specific discussions of my childhood and adolescence within the very unusual home and family which gave me my first perspective of Language and society.» (Fishman, 1991: 107).

Periple vital

Joshua Fishman va anar a una escola pública i posteriorment a un institut de Filadèlfia reconegut pel seu nivell educatiu. Simultàniament va anar a l'Escola del Cercle de Treballadors, on va aprendre la llengua, la literatura i la història jiddisch. Molts dels seus companys en aquesta darrera escola eren anglòfons nadius però aprenien la llengua en mètode d'immersió directa amb mestres i companys. Aquesta doble experiència educativa va tenir transcendència en el creixement intel·lectual del jove Joshua. D'una banda, la doble escolarització li permeté conèixer de primera mà un model de bilingüisme social en què dues llengües podien tenir funcions socials i culturals complementàries sense solapar-se ni entrar en conflicte. De l'altra, l'experiència escolar li va fer copsar la importància de l'ús actiu de la llengua en el procés d'aprenentatge.

Fishman va graduar-se en història i va obtenir un màster en psicologia a la universitat de Pennsylvania l'any 1947. Simultàniament va seguir diversos cursos de jiddisch a l'Institut de Recerca sobre el Jiddisch YIVO. Després de graduar-se va col·laborar a traduir la *Història del jiddisch* del seu bon amic Max Weinreich. Va ser per la via del jiddisch precisament que va obrir-se a l'estudi del bilingüisme. L'any 1948 va guanyar un premi del YIVO per una monografia sobre aquest tema.

L'any 1951 va començar a treballar com a psicòleg educatiu per al Comitè Jueu d'Educació de Nova York, una feina que li obrí les portes a la recerca en educació bilingüe. El mateix any Fish-

man va casar-se amb Gella Schweid, aleshores mestra de jiddisch en una escola local, amb qui, amb el temps, tindria tres fills. L'any 1953 va obtenir el seu doctorat en educació i psicologia social a la Universitat de Colúmbia. Entre 1955 i 1958 va treballar com a investigador a la City College of New York, on va començar a fer classes de sociologia de la llengua sota el rètol de psicologia social.

L'any 1958 va guanyar una plaça de professor titular de relacions humanes i psicologia a la Universitat de Pennsylvania i va ser director de recerca del Centre de Recerca per a les Relacions Humanes Albert Greenfield. L'any 1960 va guanyar una plaça de catedràtic de psicologia i sociologia a la Universitat Yeshiva de Nova York. Entre 1960 i 1966 va ser degà de la Graduate School d'Educació i posteriorment degà de la Ferkauf Graduate School de Ciències Socials i Humanitats. L'any 1966 va esdevenir Distinguished University Research Professor de Ciències Socials a la Universitat Yeshiva. Entre 1970 i 1973 la família va viure a Israel mentre ell participava en l'Estudi sobre els Processos de Planificació Lingüística a Pakistan Oriental, Índia, Indonèsia, Israel i Suècia. Retornat a Nova York, entre 1973-1975 va ser vice-rector acadèmic de la Universitat Yeshiva. L'any 1988 va ser nomenat professor emèrit d'aquesta mateixa universitat i va passar a ser professor visitant d'educació i lingüística a la Universitat de Stanford, moment a partir del qual va començar a repartir l'any entre Nova York i Califòrnia. Fishman va fer estades a més de dotze universitats i va ser membre dels Instituts de Recerca Avançada de Stanford, Honolulu, Princeton, Wassenaar, Jerusalem i l'Euskaltzaindia.

Més enllà de l'acadèmia, Fishman va ser un home íntimament compromès amb el manteniment de la diversitat lingüística arreu del món, molt especialment en relació amb la cultura i la llengua jiddisch. Va viatjar arreu del món donant suport a activitats relacionades amb la preservació de llengües minoritzades, del māori de Nova Zelanda fins al quítxua i l'aimara de Sud-Amèrica, passant pel basc, el frisó o el navaho. Pel que fa al jiddisch, va escriure una columna sobre sociolingüística a la revista trimestral *Afn Shvel*. En l'àmbit personal, Fishman va procurar viure d'acord amb les seves creences. Juntament amb Gella va educar els fills de manera trilingüe en jiddisch, anglès i hebreu, en un entorn familiar emmarcat per les tradicions culturals jueves ortodoxes modernes prou sòlid i equilibrat per veure com els seus fills també transmetien la llengua a (algun) dels néts.¹

Les aportacions

La trajectòria professional de Joshua A. Fishman combina una gran productivitat, amb més de 1.000 referències publicades, entre llibres i articles, amb una originalitat fora de dubte, una afinada capacitat d'anàlisi i un estil elegant i precís que li han atorgat una amplíssima repercussió internacional.² Si haguéssim de resumir-lo en poques paraules podríem dir que el centre de gravetat de la seva obra es troba en l'intent de comprendre les dinàmiques que expliquen el manteniment, la substitució i la recuperació de les llengües en situacions de multilingüisme, però és obvi que aquest projecte de recerca només podia desenvolupar-se des d'una perspectiva interdisciplinària que explorés una munió de temes de pràcticament tot l'espectre de les ciències socials, com així va ser. Entre aquests hi ha, per exemple, els usos i les actituds lingüístiques de nombroses comunitats i grups lingüístics, l'ensenyament bilingüe i plurilingüe, les polítiques públiques d'establiment de llengües nacionals en estats europeus i postcoloniales, les ideologies lingüístiques i les teories polítiques sobre la llengua, el lligam entre llengua, estat i nacionalisme, la vinculació entre religió i

1. Comunicació personal.

2. Per a una revisió bibliogràfica, veg. Shweid Fishman (2012).

llengua, l'expansió de l'anglès com a llengua franca internacional i l'establiment de l'ordre lingüístic en el món de després de la caiguda del Teló d'Acer. Va fer o va dirigir recerca primària sobre nombroses comunitats lingüístiques, incloent-hi els parlants de jiddisch, per descomptat, però també els navaho, els hispans de Nova York, els hongaresos dels Estats Units, a més dels seus estudis sobre diversos països postcoloniais, i es va endinsar en l'estudi de nombroses altres societats, incloses la quebequesa, la israeliana, la maori, la basca, la frisona, la catalana o l'ainu entre moltes altres per tal de validar les seves propostes teòriques.

La trajectòria intel·lectual de Joshua A. Fishman és tan àmplia que difícilment se'n pot fer ni tan sols una síntesi en un espai tan reduït. A tall de guia per al lector, podem dividir-la temptativament en dues grans etapes.

En una primera etapa, que abraça des dels 60 fins a finals dels 80 i que podria simbolitzar-se amb el seu llibre de 1966 *Language loyalty in the United States; the maintenance and perpetuation of non-English mother tongues by American ethnic and religious groups* Fishman posa la seva màxima atenció a comprendre quines llengües no hegemòniques es mantenen i quines no, quins factors desencadenen el procés d'abandonament i quins el frenen. És un moment en què, de la mà de la lluita pels drets civils, a Estats Units i a bona part del món democràtic occidental es produeix el Reviscolament Ètnic (*Ethnic Revival*) que permeten imaginar un destí més prometedor per a llengües que havien entrat en caiguda lliure durant les dècades anteriors. És també una època d'alliberament i de canvis profunds en les societats postcoloniais, que Fishman segueix de prop i amb els quals col·labora amb obres com *Language problems of developing nations* (1968). Durant aquest període fa pública la seva concepció del camp, amb *Sociolinguistics: a brief introduction* (1970), poc després esdevinguda —de manera simptomàtica— *The sociology of language; an interdisciplinary social science approach to language in society* (1972), poc després (1974) funda la revista *International Journal of the Sociology of Language*, una referència ineludible en el camp. Aquest període s'anirà tancant al llarg dels 80 en constatar que les perspectives de vint anys enrere segurament havien estat excessivament optimistes. És el moment de *The rise and fall of the ethnic revival: perspectives on language and ethnicity* (1985).

L'any 1991 publica *Reversing language shift: Theory and practice of assistance to threatened languages*, una obra fonamental que marca una segona etapa en la trajectòria de Fishman i que tornarà a encimbellar-lo com un dels referents imprescindibles en la sociolingüística. Després de dècades d'analitzar amb detall el procés de la substitució, podríem dir que, amb aquesta documentadíssima obra, Fishman passa a la contraofensiva i es planteja com es pot actuar per capgirar-lo. L'obra proporciona, d'entrada, una eina per a mesurar la gravetat del procés de substitució —l'Escales del Trencament Intergeneracional (*Graded Intergenerational Disruption Scale*, GIDS)—; en segon lloc, sintetitza un marc teòric per a comprendre per què es produeix el procés; en tercer lloc, proposa un model d'actuació per a aturar-lo i capgirar-lo; i finalment, forneix un elaborat argumentari intel·lectual que justifica les activitats de capgirament de la substitució lingüística en tant que activitat socialment valuosa i èticament meritòria. En aquesta segona etapa Fishman fa un esforç suplementari per contribuir des de la reflexió científica a legitimar la intervenció sobre la realitat lingüística, amb obres com *In praise of the beloved language; the content of positive ethnolinguistic consciousness* (1997), on demostra amb exemples d'arreu del món i èpoques diferents que l'adhesió a la llengua no és un subproducte del romanticisme europeu, o amb *Do not leave your language alone: The hidden status agendas within corpus planning in language policy* (2006), on reflexiona sobre l'impacte social de la codificació lingüística. L'any 2001 va revisar el model amb la col·laboració d'experts estrangers a *Can threatened languages be saved? Reversing language shift, revisited: a 21st century perspective*, sense introduir-hi canvis significatius.

Alguns elements per a una valoració

L'obra de Fishman gaudeix d'un amplíssim reconeixement internacional. L'any 1991, en motiu del seu 65è aniversari, va rebre dues miscel·lànies en honor seu. L'any 1994, la Secció de Col·leccions Especials de les Biblioteques Universitàries de Stanford van establir els «Arxius de la Família Joshua A. Fishman i Gella Schweid» que apleguen els manuscrits, apunts de cursos, presentacions i conferències, dades de recerca, banc de fotos i altres material, oberts als investigadors. L'any 2004 va rebre el Premi Linguapax atorgat pel Centre UNESCO de Catalunya. El 10 de setembre de l'any 2006 la Universitat de Pennsylvania va celebrar un simposi dedicat a la seva figura.

En tant que referent de primera magnitud, l'obra de Fishman difícilment pot sintetitzar-se en unes poques línies; de fet, al nostre *Manual de Sociolingüística Catalana* (1998), escrit conjuntament amb Emili Boix, ja vam necessitar un espai considerable per a resumir i analitzar mínimament el Model del Capgirament Lingüístic. Molt sintèticament, l'obra de Fishman es fonamenta en la convicció que la diversitat lingüística i cultural són dues realitats profundament imbricades que constitueixen un bé que cal preservar i transmetre a les noves generacions. La clau de volta de la transmissió és el manteniment de la identitat etnolingüística, però perquè hom pugui viure aquesta identitat en plenitud i pugui per tant preservar la llengua i la cultura és imprescindible disposar d'un entorn proper —allò que sovint denomina el complex «llar-família-veïnat-comunitat»— que hi sigui favorable. És la dissolució d'aquest entorn humà el que condueix a l'abandó de la llengua recessiva. Per tant, les tasques de capgirament de la substitució han de centrar-se precisament en aquest element crucial: recuperar la transmissió de pares a fills, (re)construir famílies usuàries de la llengua, procurar per l'aparició de veïnats i comunitats que facilitin l'ús de la llengua i la vida en un entorn cultural propi. Perquè, i això és crucial en l'obra de Fishman, «[u]ltimately, [...], RLS and language maintenance efforts are not about language *per se*; they are about language-in-culture.» (Fishman, 1991: 17). Fishman no és de cap manera un conservador que vol simplement retenir identitats antiquades no aptes per al món contemporani. Ben al contrari, és plenament conscient que totes les identitats són el resultat d'una construcció social que s'han d'adaptar a la realitat canviant. Ara bé, enfront dels supremacistes que canten les excel·lències intrínseques de la identitat nacional-estatal, Fishman reivindica que les identitats minoritàries són tan dignes i tenen tant de dret a evolucionar autònomament com les hegemòniques, perquè tant les unes com les altres no són més que versions, ni millors ni pitjors, de la capacitat humana d'adaptar-se a la realitat.

S'ha dit, i amb raó, que l'obra i la figura de Joshua A. Fishman només pot entendre's en el marc de la tradició intel·lectual jueva (Boix, 2015), una tradició marcada per la pervivència de la identitat en un context de multilingüisme:

One ought to assess the breadth and depth of Fishman's work through a combined Jewish-sociolinguistic lens. [...] But I would also advocate a bilateral impact: Jewish linguistics, the exploration of Jewish languages such as Yiddish, has shaped general sociolinguistics. [...] Given the importance in Judaism not only of *mentshlikhkayt* (cf. humaneness) but also of education and “on the other hand” dialectics, it is not surprising to find the self-propelled institute Fishman trailblazing simultaneously both in Yiddish scholarship in particular and in the sociology of language in general. (Zuckermann, 2012: 213)

És innegable que l'obra de Fishman es fonamenta en bona mesura en el substrat intel·lectual jueu pervingut com a herència familiar i ampliat acadèmicament. Més enllà del seu lligam constant amb la llengua jiddisch —i amb l'hebreu—, hi ha detalls teòrics del seu model que probablement traspuen aquesta vinculació, com ara el paper que atorga a la religió en el manteniment de la llengua o l'escassa atenció que presta a la noció de territorialitat. Ara bé, crec que l'obra de Fishman no pot entendre's només en funció d'aquest llegat jueu, sinó que, en molts aspectes, traspua una pro-

funda influència estatunidenca que probablement es fa més evident a un europeu que no pas a un americà o a un israelià. Avançaré només tres reflexions per a sostenir aquesta hipòtesi.

D'entrada, crec que la centralitat de la noció de *comunitat* en el discurs de Fishman només s'entén plenament en un context com el nord-americà, format per collectius immigrants que, encara que sovint hagin perdut les llengües originàries, han preservat un cert grau d'autoreconeixement, que s'expressa en les denominacions amb guionet (afro-americà, japoneso-americà, ítalo-americà...) o amb la profusió d'usos com ètnic en el discurs acadèmic i general per a descriure i analitzar la societat. Sense anar més lluny, les dades censals americanes demanen als ciutadans que identifiquin el seu grup ètnic, una cosa senzillament inimaginable a molts països d'Europa. O encara: pensi el lector català per un moment: més enllà de la comunitat de veïns, quina és la seva «comunitat»?

En segon lloc, diria que la insistència sobre la possibilitat d'assolir la «democràcia cultural», un altre dels conceptes clau de l'autor, deu més a la tradició de lluita pels drets civils nord-americans que no pas a l'estrictament jueva.

Finalment, entenc que l'obra de Fishman deu molt a la seva condició de jueu estatunidenc pel que fa a la convicció que és possible i desitjable d'arribar a una distribució funcional estable de les llengües. Tot i els seus orígens ideològics del seu pare, el model de societat de Fishman és molt més consensualista que no pas conflictivista, i fins i tot es podria afirmar que tota la seva obra s'esforça per trobar formes que permetin establitzar el bilingüisme social generalitzat (la diglòssia positiva, per dir-ho en els seus termes). Resulta difícil no veure en aquest posicionament la traducció en el camp teòric de l'esforç per combinar dues lleialtats, la lleialtat al grup etnolingüístic i la lleialtat al país.

Fishman i el(s) català(ans)

Fishman sempre va mostrar atenció per a comprendre el cas del català, i no solament per qüestions lingüístiques. En una de les seves visites a Catalunya, per exemple, va explicar als membres del CUSC que durant la Guerra Civil espanyola la seva escola havia seguit de prop el conflicte, indicant en un mapa els avenços i retrocessos en el front, i acollint amb desolació la caiguda de Barcelona. Però l'interès pel cas català anava molt més enllà d'una simple afinitat ideològica. La persistència de la llengua i els esforços per la recuperació corroboraven la seva afirmació que el pluralisme etnolingüístic era una possibilitat realista. No és estrany, doncs, que inclogués el cas del català a Catalunya com un dels tres casos d'èxit als seus llibres de 1991 i de 2001, i hom diria que, dels tres, és precisament el que tracta amb més afecte. D'altra banda, com a Mollà (2015), ens consta que Fishman va mostrar interès pel secessionisme valencià i que en un moment o altre va intentar aconseguir-ne informació científica en anglès o alguna altra llengua internacional. Un bon recordatori que caldria estar en disposició d'explicar amb claredat i objectivitat el cas català de cara a l'exterior.

En termes generals, la recepció de Fishman en terres catalanòfones ha estat menys entusiasta que no pas en molts altres indrets, entre altres coses perquè la sociolingüística catalana, a diferència de la de molts altres països, sí que ha estat capaç de generar un discurs autònom a partir de les seves pròpies coordenades. Cal reconèixer que les propostes de Fishman xoquen amb bona part dels postulats centrals de la sociolingüística catalana predominant. N'hi ha prou de revisar alguns dels punts centrals de la seva obra per a entendre-ho: Fishman és essencialment consensualista, mentre que la sociolingüística catalana tendeix a emfasitzar la idea del conflicte lingüístic; l'americà atorga poca importància a la territorialitat, un tema cabdal per als catalans; Fishman defensa la preservació a ultrança de les llengües inicials, mentre que els catalans advoquen per la integració lingüística

com a via per a la supervivència del col·lectiu. Fishman treballa sobretot per la transmissió del paquet llengua-i-cultura mentre que els models catalans predominants deslliguen els dos conceptes i advoquen per salvar la llengua partint de la interculturalitat.

Tot i això, Fishman va tenir diversos contactes amb els països de llengua catalana i fins i tot va fer-hi alguna visita, com l'any 1998, quan va assistir a un seminari del Centre Universitari de Sociolingüística i Comunicació a Barcelona i, el mateix any, va participar en el I Simposi Pompeu Fabra. En català es pot trobar un capítol del seu llibre de 1991 publicat a *Treballs de Sociolingüística Catalana* 11, el volum *Llengua i identitat* una col·lecció d'articles editats el 2001 per Bromera, i l'article «El nou ordre lingüístic» (Fishman, 2001).

F. Xavier VILA

Obres de Fishman

- FISHMAN, Joshua A. (1966): *Language Loyalty in the United States*. Mouton Publishers.
- 1968. *Language problems of developing nations*. New York: Wiley.
- 1970. *Sociolinguistics: a brief introduction*. Rowley, Mass.: Newbury House.
- 1972. *The sociology of language; an interdisciplinary social science approach to language in society*. Rowley, Mass.: Newbury House.
- 1985. *The rise and fall of the ethnic revival: perspectives on language and ethnicity*. Berlin & New York: Mouton.
- 1991. *Reversing language Shift: Theory and Practice of Assistance to Threatened Languages*. Clevedon, Multilingual Matters.
- 1993. «Tres casos amb (més o menys) èxit: l'hebreu modern, el francès al Quebec i el català a Espanya». *Treballs de Sociolingüística Catalana* 11, p. 19-48. Accessible a <<http://publicacions.iec.cat/repository/pdf/00000063%5C00000044.pdf>>.
- 1997. *In Praise of the Beloved Language; The Content of Positive Ethnolinguistic Consciousness*. Berlin, Mouton de Gruyter.
- 2001a. «El nou ordre lingüístic». *Digithum* 3. doi:10.7238/d.v0i3.590. Accessible a <<http://journals.uoc.edu/index.php/digithum/article/view/590>>
- 2001b. *Llengua i identitat*. Alzira: Bromera.
- 2006. *Do Not Leave Your Language Alone: The Hidden Status Agendas Within Corpus Planning in Language Policy*. Lawrence Erlbaum Associates.
- FISHMAN, J. A. (ed.) (2001): *Can Threatened Languages Be Saved?: Reversing Language Shift, Revisited: A 21st Century Perspective*. Multilingual Matters 116. Clevedon: Multilingual Matters.

Referències

- BAKER, Colin / PRYS JONES, Sylvia (1998): *Encyclopedia of Bilingualism and Bilingual Education*. Multilingual Matters.
- BOIX, Emili (2015): Joshua A. Fishman (1926-2015). *Blog de la Revista de Llengua i Dret*, 12 març 2015. <http://blocs.gencat.cat/blocs/AppPHP/eapc-rld/2015/03/12/joshua-a-fishman-1926-2015-%E2%80%93-emili-boix/>.
- BOIX I FUSTER, Emili / VILA I MORENO, F. Xavier (1998): *Sociolingüística de la llengua catalana*. Barcelona: Editorial Ariel.

- GARCÍA, Ofelia: «Obituary: Joshua A. Fishman (18 July 1926 - 1 March 2015)». *The LINGUIST List*, 2 març 2015. <http://linguistlist.org/issues/26/26-1159.html>.
- SPOLSKY, Bernard (1999): Fishman, Joshua A. (1926—). A: SPOLSKY, B. (ed.): *Concise Encyclopedia of Educational Linguistics*. Amsterdam: Elsevier.
- SCHWEID FISHMAN, Gella (2012): Joshua A. Fishman bibliography (1949—2011), *International Journal of the Sociology of Language* 213, p. 153-248.
- «Symposium in Honor of Joshua A. Fishman's 80th Birthday», 2006. <http://ccat.sas.upenn.edu/plc/clpp/fishman80/>.
- Wikipedia (2015) «Joshua Fishman». *Wikipedia, the Free Encyclopedia*, 16 juliol 2015. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Joshua_Fishman&oldid=671738094.
- ZUCKERMANN, Ghil'ad (2012): «Introduction to the Joshua A. Fishman comprehensive bibliography», *International Journal of the Sociology of Language*, p. 149-152.

JOAQUIM MOLAS I BATLLORI
(Barcelona, 1930-2015)

Joaquim Molas Batllori (Barcelona, 5 de setembre de 1930 — 16 de març de 2015) va néixer en el si d'una família que comptava amb un capital cultural ben considerable. L'avi patern, Isidre Molas i Bergés, un artesà especialitzat en la realització de vitralls, havia tingut unes fermes inquietuds musicals i literàries —proses, versos, una dotzena de peces teatrals— i, alhora, també unes fortes conviccions polítiques de caràcter catalanista, republicà i cooperativista.¹ El pare, Isidre Molas i Font² (1899-1969), fou un músic professional, autor de nombroses composicions, director de diferents orfeons i orquestres, president els anys trenta de la Federació de Sindicats de Músics de Catalunya. Ambdós, l'avi i el pare, connectaven plenament amb les propostes artístiques de matriu modernista i amb aquell catalanisme cultural i cívic, d'orientació social progressista, que s'havien anat consolidant a partir de la darrera dècada del segle XIX. Pel fet de ser membre d'una família amb un bon nivell de culturització, Joaquim Molas va tenir a la pròpia llar uns recursos formatius —llibres, revistes, imaginari cultural familiar— que li permeteren una instrucció inicial ben notable —a la vegada culta i popular (Verdaguer, Maragall, Gaudí, els cuplets)— i del tot catalana. En acabar-se la guerra, viscuda amb trasbalsos constants —l'absència del pare, que es trobava a Mallorca perquè la insurrecció del 19 de juliol el va agafar actuant amb la seva orquestra a l'Hotel Formentor, els bombardejos, la mort d'un germà, l'escassetesa constant dels productes bàsics—, Molas i la seva mare, modista de professió, varen anar a Mallorca a reunir-se amb el pare i marit que hi continuava treballant. Hi varen residir aproximadament un any i mig (del març a l'octubre de 1939 i del desembre de 1939 a l'agost de 1940).

Novament establert a Barcelona, els anys quaranta va cursar el batxillerat a l'Institut Balmes. Hi va tenir tres professors que el mateix Molas en alguna ocasió va qualificar d'excel·lents: Santiago Olives i Canal, de grec, Joaquim Carreras i Artau, de filosofia, i Guillem Díaz-Plaja, de literatura. Entre el 1948 i el 1953 va estudiar Filologia Romànica a la Universitat de Barcelona. En aquell context acadèmic globalment repressiu i mediocre va tenir l'oportunitat d'aprofitar-se del mestratge de Martí de Riquer, Antoni M. Badia i Margarit i Antoni Vilanova. I amb l'assistència als cursos clandestins promoguts pels Estudis Universitaris Catalans va poder rebre les lliçons de

1. Joaquim Molas va dedicar-li el seu darrer llibre: *Emili Molas i Bergés, 1870-1918* (2014). Vic: Om serveis editorials, 79 p.

2. Vegeu l'article «Apunt sobre Isidre Molas i Font amb motiu del centenari» (*Serra d'Or*, 480, desembre 1999, p. 41-47), escrit pel mateix Joaquim Molas.